

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЗ «ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО»
ІСТОРИКО-ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ І
МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ФАХОВИХ ДИСЦИПЛІН**

**ЛІНГВІСТИКА Й ЛІНГВОДИДАКТИКА: ЗДОБУТКИ
І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ**

01–02 грудня 2023 року

**МАТЕРІАЛИ
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ**

Одеса – 2023

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЗ «ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО»
ІСТОРИКО-ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ І
МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ФАХОВИХ ДИСЦИПЛІН**

**ЛІНГВІСТИКА Й ЛІНГВОДИДАКТИКА: ЗДОБУТКИ І
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ**

01–02 грудня 2023 року

**МАТЕРІАЛИ
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ**

Одеса – 2023

Проектна технологія навчання продуктивно збагачує навчання в сучасній школі, задовольняє дидактичні й виховні вимоги стосовно організації навчального процесу, сприяє його індивідуалізації, диференціації, гуманізації, уможлиблює комплексно формувати компетентності школярів.

Література

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 367 с.
2. Иванова Л. Проектирование в обучении: дидактические принципы. *Учитель*. 2004. № 6. С. 11 – 15.
3. Марченко О. В. Організація науководослідницької діяльності учнів у загальноосвітньому навчальному закладі. *Нива знань: науково-методичний альманах*. 2004. №4. С. 48 – 52.
4. Метод проєктів як освітня технологія. *Завуч*. 2007. № 4 (298). С. 2–3.
5. Сисоєва С. Особистісно зорієнтовані технології : метод проєктів. *Підручник для директора*. 2005. № 9–10. 126 с.

*Анна Єшану,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
2 року навчання історико-філологічного факультету
Державного закладу «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
Науковий керівник: к.філол.н., доц. Т. О. Євтушина*

СИНТАКСИЧНО-ФУНКЦІЙНИЙ І ЛІНГВОДИДАКТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПИТАЛЬНИХ РЕЧЕНЬ ДІАЛОГІВ РОМАНУ В. ШЕВЧУКА «СРІБНЕ МОЛОКО»

У статті автор наголошує, що нині уроки української мови й позакласна робота потребують спрямувати увагу на формування в учнів умінь і навичок комунікативно вправно використовувати мовні засоби в мовленнєвій діяльності. На цій підставі досліджено синтаксично-функційний і лінгводидактичний потенціал питальних речень діалогів роману В. Шевчука «Срібне молоко».

Ключові слова: питальні речення, діалоги, синтаксично-функційний і лінгводидактичний потенціал, роман В. Шевчука «Срібне молоко».

In the article, the author emphasizes that nowadays Ukrainian language lessons and extracurricular work need to focus on the formation of students' abilities and skills to skillfully use language tools in speech activity. On this basis, the syntactic-functional and linguistic didactic potential of interrogative sentences in the dialogues of V. Shevchuk's novel "Silver Milk" was investigated.

Keywords: interrogative sentences, dialogues, syntactic-functional and linguistic didactic potential, V. Shevchuk's novel "Silver Milk".

Постановка проблеми. Курс навчання синтаксису української мови в НУШ потрібно комунікативно спрямовувати. Під час проведення уроків рідної мови, позакласної роботи вчитель-словесник повинен формувати в учнів уміння і навички вільно, комунікативно вправно використовувати мовні засоби в мовленнєвій діяльності. Тому сьогодні навчання синтаксису важливо здійснювати

на засадах орієнтованого, діяльнісного й компетентнісного підходів. Це забезпечить зміщення акцентів у розумінні поняття «синтаксис» як не лише розділу граматики з вивчення будови, семантики й функціонування синтаксичних одиниць, а й як учення про способи висловлення думки.

Аналіз наукових досліджень, у яких розглянуто порушену проблему. Особливості навчання синтаксису на різних етапах шкільної неперервної мовної освіти простудійовано в працях сучасних українських лінгводидактів: методика вивчення простого ускладненого речення (С. Єрмоленко); методика вивчення простого речення в шкільному курсі української мови (Р. Христіанінова); методика реалізації функціонально-комунікативного підходу в процесі вивчення простого речення (С. Одайник); методика формування мовленнєво-комунікативних умінь учнів на завершальному етапі вивчення синтаксису, побудована на засадах комунікативно-діяльнісного й функційно-стилістичного підходів (С. Омельчук); методика ведення папки мовленнєвого розвитку як основного засобу в системі самостійної роботи з української мови щодо сформованості предметних і ключових компетентностей (Н. Голуб), нестандартні підходи до вивчення синтаксису в профільних школах (С. Караман, О. Горошкіна); теоретико-методологічні засади навчання синтаксису й пунктуації української мови учнів 8-9 класів відповідно до інноваційних суспільних та освітніх викликів (В. Сидоренко); когнітивно-комунікативна методика навчання української мови в профільній школі (Н. Дика) та інші. Тому **метою статті** є дослідити синтаксично-функційний і лінгводидактичний потенціал питальних речень діалогів роману В. Шевчука «Срібне молоко».

Виклад основного матеріалу. Отримання повідомлень, нових знань відбувається через запит інформації. Питання керує думками, дає поштовх для їхнього розвитку.

Вивчення лінгвістичної категорії питальності тісно пов'язано з текстоцентричним підходом до розв'язання цієї проблеми. З погляду комунікативного синтаксису актуальним є функціонування питальних речень у художніх творах з подальшим їхнім використанням в навчальному процесі на уроках рідної мови, факультативних заняттях, позакласній роботі.

Вважаємо, що слушно погодитися з твердженням: «питання служить не для передачі інформації, а для її отримання. Запит інформації, у свою чергу, певною мірою характеризує мовця, тому що він намагається зняти неозначеність у своїх уявленнях про світ. Питання завжди передає позицію активного комуніканта, воно спрямовано на додавання картині світу цілісності» [3, 1 – 2]; «буквальне значення питальності полягає все ж не у ствердженні чи запереченні якогось факту або події, не у виявленні спонукання у семантичній структурі питальних речень, а у вираженні запиту як комунікативної настанови речень питальної модальності» [1, 9].

Беручи за основу класифікацію питальних речень відомого українського

синтаксиста А. Загнітка [2], питальні речення діалогічного мовлення роману В. Шевчука «Срібне молоко» поділяємо на власне-питальні, питально-стверджувальні, питально-заперечні, питально-риторичні, питально-спонукальні, емоційно-питальні.

Зокрема, власне-питальні – це речення, у яких мовець спонукає адресата відповісти на запитання. Переважна більшість власне-питальних речень у досліджуваному художньому тексті містять займенникові слова на початку речень, хоч інколи питальні слова стоять після часток «-Тепер не боїтеся?» [5, 14]; «-А знаєш, хто склав ту пісню?» [5, 78]; «-А як же це вийшло?» [5, 188]. Характерною особливістю питальних побудов цього типу є відображення якісної характеристики інформаційної лакуни в знаннях суб'єкта мовлення, гносеологічної потреби в її розширенні та заповненні.

Звернемо увагу на власне-питальні речення, якими послуговується старший лавник під час допиту дяка Григорія Комарницького: «-А чи правда, що вмієш пускати дим вухами й очима, як сказали ці люди» [5, 24]. Наведені репліки передбачають з'ясування деяких подробиць із життя головного героя: дяк не є чарівником, полюбляє жартувати; задимлює лице, а всім каже, що димить вухами й очима.

У діалогах персонажі В. Шевчука не тільки власне з'ясовують щось невідоме для себе, а й експлікують обурення: «-Господи, чому не можемо, - простогнав дяк, - залишитися тут навіки?» [5, 171].

Цікавими є власне-питальні речення щодо історії подорожі жупанця дяка: «-Відповідай, чи твій це жупанець?» [5, 64]; «Що скажеш на слова своєї свекрухи?» [5, 106]; «-А чи мала твоя свекруха дякового жупанця в руках?» [5, 106]; «- А хтось таки ліз у вікно?» [5, 106] тощо. Функційно навантаженими і значущими у вищезазначених прикладах є питальні частки, займенники та займенникові прислівники.

Питально-стверджувальні – це речення, що містять і питання, і відповідь на нього: «-А ви й не знаєте, пане дяче?» [5, 38]; «-То ти йдеш чи не йдеш?» [5, 79]. Питально-заперечні – речення, у яких заперечується висловлене в самому питанні: «-Хіба лиха сила має на нього право?» [5, 187]. Питально-риторичні не потребують відповіді: «-Та от усе думаю: є в тебе голова чи немає? – загадково відказала Антониха» [5, 29]; «-А ви не чините посвару в нашій хаті щодня?» [5, 47]. Риторичні питання виступають у функції яскравого стилістичного засобу мовлення.

Привертає увагу діалог Явдохи та Григорія: «-Чи вдома твій Іван?... Коли б удома був, - сказала печально Явдоха, - то чого б я кудись ішла?» [5, 38]. Як бачимо, значну за обсягом і специфічну щодо змісту, структури та стилістичної функції групу становлять речення непрямой питальності (за Н. Гуйванюк) – риторичні питання. Модальне значення таких речень акцентує, що очікувана відповідь не становить нової інформації для мовця. У функції засобів оформлення

цих конструкцій виступають питальні займенники й питальні частки.

Питально-спонукальні – це такі речення, у яких простежуємо спонукання співрозмовника до певної дії: «*Що робитимемо?*» [5, 44]; «*-А може, залишишся?*» [5, 187].

Крім інтонації, питання може виражатися морфологічними засобами: 1) питальними займенниками: «*-Чому є вам мене шкода*» [5, 18]; «*-Хто подавав до столу?*» [5, 22]; «*-Що ж залишається ще повісти*» [5, 28]; «*-А чого б мали, пане дяче, мене одбігати чи обходити?*» [5, 57] тощо; 2) займенниковими питальними прислівниками: «*-Куди це, Явдохо, так запізна йдеш?*» [5, 38]; «*-А де Іван?*» [5, 56]; «*-А як же мені йти серед білого дня?*» [5, 62] тощо; 3) питальними частками: «*-Чи не так я кажу?*» [5, 25]; «*-Хіба то люди?*» [5, 85] тощо.

Зокрема, у діалозі-допиті персонажі (лавник і Катерина Сахнюк) В. Шевчука неодноразово послуговуються питальними конструкціями із питальною часткою *чи*: «*-Чи приходив до тебе по тому?*» [5, 22]; «*-А чи не могла ти забути зачинити клуню?*» [5, 23].

Окремим різновидом питальних структур діалогічного мовлення художнього тексту В. Шевчука є питальні слова-речення, які розширюють виражально-питальні засоби синтаксису літературного (і діалектного) мовлення, особливо усно-розмовного. Ці конструкції не мають будови речення і не поширюються за допомогою пояснювальних слів: «*Еге? – спитала, дивлячись скоса*» [5, 55].

Фактичний матеріал дає підстави констатувати про домінування в трагікомедії письменника питальних речень із вставними словами на позначення припущення: «*-Чи, може, скажеш так не було?*» [5, 21]; «*-Може, чим пособити?*» [5, 136] тощо. Наведені приклади засвідчують прикметну рису мовної майстерності В. Шевчука – нагромадження вставних виразів у мові персонажа, які здатні передавати внутрішній стан, тривогу, неприємне чи радісне хвилювання.

Крім того, головний герой намагається «відкрити очі» пановам урядним, з'ясувати, чи відомо їм про те, що Григорію порадив дяк Степан Щука: «*-Від вас, люди, втік, а мені, знаєте, що сказав?*» [5, 26]. Товариш порадив йому обходити десятою дорогою Троянів, оскільки село має славу не тільки злодійського, і всі це знають у довкіллі, а й відьмацького. Тому майже риторичним є питання: «*-Чому вони для того, щоб село залишилося відьомське і в поколіннях, обирають для аберації не своїх хлопців чи чоловіків, а чужого, прийшлого?*» [5, 27].

Численними є також фрагменти, у яких домінують питальні речення з непоширеними / поширеними звертаннями чи прикладками: «*-А з ким же почуватимеш, Явдохо?*» [5, 38]; «*-Хіба не знаєш, що він, бідненький, тяжко зболів на живота?*» [5, 100]; «*-Чогось хотіла, Ганно?*» [5, 149] тощо. Як бачимо, питальні речення є пріоритетним компонентом діалогів персонажів роману В. Шевчука «Срібне молоко». Виступаючи на тлі розповідних і спонукальних речень яскравими акцентами, питальні речення вносять у текст додаткові відтінки модальності. Виходячи за межі звичного інтонаційного поля, крім запитання, такі

речення передають найрізноманітніші смислові та емоційні відтінки думки (докір, цікавість, розгубленість, припущення, глузування та ін.).

Синтаксично-функційна та семантична релевантність проаналізованих питальних речень дає змогу пропонувати їх учням для вдосконалення їхньої синтаксичної та комунікативної компетентностей. Це, зокрема, командні розігрування чи продовження діалогів персонажів досліджуваного роману; індивідуальні та мінікомандні інтерактивні завдання щодо укладання ігор, кросвордів і тестів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, систематичне вивчення синтаксичного рівня мовної системи на комунікативній основі вможливує формування національномовної особистості, яка не лише послуговується мовними одиницями, але й здатна «до творчого мовотворення, мовомислення і мовопродукування» [4, 143].

Перспективним є лінгводидактичне опрацювання синтаксису творів В. Шевчука.

Література

1. Гуйванюк Н. В., Шабат С. Т. Питальні речення в сучасній українській мові : навч.-метод. посібник. Чернівці : Рута, 2000. 66 с.
2. Загітко А. П. Теоретична граматики української мови : Синтаксис : монографія. Донецьк : ДонНУ, 2001. 662 с.
3. Кондратенко Н. В. Питальні речення в українському поетичному мовленні : автореф. дис. канд. філол. наук. Одес. нац. університет імені І. І. Мечникова. Одеса, 2001. 16 с.
4. Сидоренко В. Формування синтаксичної компетентності учнів на засадах інноваційних освітніх підходів. *Методичні студії*: зб. наук.-метод. праць. Вип. 5 / Укл.: Михайло Вінтонів (відпов. ред.) та ін. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2016. С. 129 – 145.
5. Шевчук В. Срібне молоко. Роман. Львів : Кальварія; Київ : Книжник, 2002. 192 с.

Лілія Зосімова,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
2 року навчання історико-філологічного факультету
Державного закладу «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
Науковий керівник: к.філол.н., доц. Т. О. Євтушина

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ЯК ЗАСІБ УДОСКОНАЛЕННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ 7 КЛАСУ (ЗА ПРОЄКТОМ «ІНТЕЛЕКТ УКРАЇНИ»)

У статті дійсно спробу з'ясувати особливості вивчення фразеологізмів на уроках української мови як засобу вдосконалення комунікативної компетентності учнів 7 класу за проєктом «Інтелект України». На матеріалі декількох поліфункціональних уроків запропоновано аналіз практичного втіленні компетентнісного підходу в 7 класі та на основі власного досвіду можливі завдання, що сприяє увиразненню мовлення учнів, удосконалення комунікативних навичок тощо.